

# Kent Hakkı Üzerine Düşünceler

Kıvılcım Akkoyunlu Ertan\*

**Özet:** Günümüzde kentler, uygarlığın ve kültürel gelişmenin ana mekanıdır. Bu kapsamda kentsel mekanda yeni ideolojilerin, düşüncelerin ve yaklaşımların geliştirilmesine uygun, sosyal, kültürel ve siyasal kurumlaşmanın bulunduğu görülmektedir. İnsan hakları düşüncesinin gelişmesi ve çeşitlenmesinde, kentleşmenin ve kentsel mekanın önemi büyüktür. Kentsel mekan ve olanaklar, insan haklarının gelişmesinin olduğu gibi yeni insan hakları düşüncelerinin ortaya çıkmasının da kaynağıdır. Kente yerleşme özgürlüğüne sahip yurttaşların kentin sunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve teknik hizmetlerden yararlanabilmeleri, kent hakkının temelini oluşturur. Bu açıdan, kent hakkı olarak isimlendirilen kentleşme ve kentsel yaşam olanaklarından yararlanmak, yeni bir insan hakkı olarak savunulmaktadır. Kent hakkı ismi verilen bu yeni insan hakkı, kentleşmenin getirdiği olanaklardan yararlanmak, kentte yaşamak ve kentli olmak biçiminde formüle edilebilir. Kente özgü davranış kalıplarını benimseyen, yaşadığı çevreye ve kentte yaşayan diğer bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyan bireyler, kent hakkının öznesini oluştururlar. Üçüncü kuşak insan hakları kapsamında değerlendirilen kent hakkı, yeni tür bir insan hakkı olarak tartışılmaya devam etmektedir. Kent hakkının zaman içinde de hukuksal düzenlemelere konu olacağı iddia edilebilir.

**Anahtar Sözcükler:** Kent, hak, sürdürülebilir kent, kent hakkı.

## Thoughts on the Right to the City

**Abstract:** Today, cities are major places of civilization and cultural development. In this framework, it is observed that urban spaces incorporate the social, cultural and political institutionalization conducive to the development of new ideologies, ideas and approaches. The role of urbanization and urban space in the development and diversification of human rights is very important. Urban spaces are the starting places not only for the development of human rights, but also the emergence of new thoughts on human rights. Social, economic, cultural and technical benefits granted to urban citizens by cities constitute the foundation of the right to the city. In this respect, urbanization and benefiting from urban opportunities are defended as a new human right. The right in question, which is called the right to the city, can be formulated as benefiting from facilities and opportunities brought by urbanization, living in urban environments and being an urban citizen. Individuals, who adopt urban-specific behaviour and respect for the environment they live in as well other individuals living in urban environments, are the subjects of the right to the city. The right to the city, which is considered within the scope of third generation human rights, continues to be debated as a new type of human right. It can be maintained that the right to the city might be the new subject of legal regulation in the course of time.

**Key Words:** City, the right, sustainable city, the right to the city.

\* Dr., TODAİE Asistanı.

Bu çalışmadaki amaç, her geçen gün genişleyen ve çeşitlenen, yeni içerikler ve anlamlar kazanan insan hakları listesi kapsamında gündeme gelmiş olan “kent hakkı” kavramı üzerinde bir literatür taraması ve genel bir değerlendirme yapmaya çalışmaktır.

İnsan hakları, belirlenmiş bir listesi bulunan ve bu liste dışında hiçbir hakkın yeni insan hakkı olarak değerlendirilmediği durağan bir yapıya sahip değildir. Tersine insan hakları felsefesi, çağın gereklerine göre yeni haklar yaratan ve mevcut insan haklarının da içeriklerinde değişmeyi getiren dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenledir ki, birçok ülkede insan hakları biliminden söz edenler olmaktadır.

Kent hakkı düşüncesi de insan hakları felsefesinde tartışılmaya başlayan yeni haklardan birisidir. Bu çalışma ile bu düşünceye katkıda bulunan yaklaşımları ve kent hakkı düşüncesinin niteliği konularını incelemeye çalışacağız.

Kırdan farklı olarak, daha yaygın ve örgütlü bir biçimde sunulan eğitim ve sağlık hizmetleri, kültürel olanaklar, fiziksel altyapı donatıları, ekonomik hareketlilik (iş türlerinin çeşitliliği), siyasete yakınlık gibi etmenler; kenti kıra göre daha çekici hale getirmekte ve kırdan kente göçü hızlandırmaktadır. “Kent havası insanı özgür kılar” özdeyişi (atasözü) de özgürlükler ve uygar yaşam ile kent arasındaki bağlantıyı ortaya koymak açısından dile getirilmiştir. Çünkü, kentteki olanaklar ve fırsatlar, kıra göre her yönden daha zengindir. Kentte yaşamak, bir anlamda kentin sunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, fiziksel olanaklardan da yararlanabilmek anlamına gelir. Bu açıdan düşünüldüğünde, kentte fırsat eşitliği koşullarında yaşamak ve kentin olanaklarından eşit olarak yararlanabilmek, yaşama hakkından doğan bir insan hakkı olarak her yurttaşa tanınması gereken bir pozitif hak olarak görülmelidir.

“Birçoklarınca kent ve kentli; “ilerleme”, “uygarlık” ve “aydınlanma”nın taşıyıcı unsurları olarak görülür. Elbette, kentsel ortamın, toplumsal hastalıklara ahlaki çöküntüye ve toplumun yıkılmasına yol açtığı görüşünde olanlar da yok değildir. Kent yaşamına ilişkin bu iki zıt değerlendirme, “ilerlemenin ve düzensizliğin”, “toplumsal sorunlar”ın ve “özgürleşmenin” kentte bir arada var olabileceğini savunan üçüncü bir yaklaşımı dışlamamalıdır” (Holton, 1999 [1986]\*\*: 11-12). Bu açıdan kent, içinde gelişmeyi ve medeniyeti taşıdığı gibi, düzensizlikleri ve karmaşayı da üreten ve geliştiren kompleks yapılar olarak algılanmalıdır. Bu düşünce, Marksist terminolojideki “diyalektik” düşünüş biçimine de uygun olarak, zıtların bir arada olduğu, gelişmenin ve karmaşanın kentsel yaşama egemen olarak yeni yapıların oluşmasını kaçınılmaz kıldığı biçiminde de yorumlanabilir.

\*\* Metin içindeki bazı yollamalarda ve kaynakçada, köşeli parantez içinde verilen ikinci tarih, eserin çevirisinin yapıldığı özgün kaynağın yayın tarihini göstermektedir.

İlk kentsel yerleşmeler, Mezopotamya'da MÖ 3500, Mısır'da MÖ 3100, Hindistan'da MÖ 2500'de, Kuzey Çin'de ise MÖ 1800'de Neolitik dönemin sonunda ortaya çıkmışlardır (Knox/McCarthy, 2005 [1994]: 25-26). “Kentin ortaya çıkışı, aslında Paleolitik ve Neolitik Çağ unsurlarının daha erken dönemlerde bir araya gelişinin de nihai bir sonucu olarak görülür. Tarım devrimi, tohum ıslahı ve saban tarımı ile sulamanın ortaya çıkışıyla gerçekleşen son büyük ilerleme, bu birliğin oluşumuna destek oldu” (Mumford, 2008 [1961]: 34). “Toprak, su ve iklim koşullarının uygun olduğu durumlarda artı ürünün elde edilmesiyle sırasıyla sosyal tabakalaşma ve kentleşme ortaya çıkmaktadır” (Aslanoğlu, 1998:17). “Artı ürünün kentleşmeyi desteklemesi için gereken koşullar ise; yüksek nüfus yoğunluğu, kolay iletişim biçimleri, belli bir teknoloji ile yüksek doğal üretkenliktir” (Harvey, 2003 [1988]: 210). Nüfus artışı ile artı ürün arasında doğrusal bir ilişki vardır: Artı ürünün yatırıma dönüştürülmesi, nüfus artışını yükselterek kentleşmeyi hızlandırır. “Nüfus artışı da birikim oluşturarak artı değeri arttıracaktır” (Aslanoğlu, 1998: 17-18). Bu bilimsel açıklamaları daha anlaşılır bir dile çevirmeye çalışırsak, kentin ortaya çıkışı ile artı ürünün depolanma ihtiyacı arasında bir eşzamanlılık bulunur. Artı ürünün depolanması ile onun korunması ihtiyacı da baş gösterecek ve böylece üründen çalışmadan pay alabilecek bir yöneticiler ve koruyucular sınıfı ortaya çıkacaktır. İşte, devlet kavramının ortaya çıkışı biçiminde de yorumlanacak bu gelişmeler, kentin ortaya çıkışı ile eş zamanlı olmak durumunda kalmıştır.

Kent tarihi üzerine değerlendirmelere hızlı bir giriş yaptığımızın bilincindeyiz. Çalışmanın kapsamını daha fazla genişletmemek amacıyla makalenin hacmini dikkate alarak, kent ve kentleşme tarihi hakkındaki görüşlerimizi burada noktalararak kent, kentlilik, hak ve kent hakkı üzerindeki çalışmalara ve değerlendirmelere geçmek istiyoruz.

## Kent Kavramı

İngilizce'deki “kent” (city) terimi, (Fransızca'da cité, İtalyanca'da citta, İspanyolca'da ciudad), Latince'deki yurttaşlık (civitas) ve hemşerilik gibi bir dizi kavramdan türetilmiştir. Bu kavramların eski Roma dünyasındaki önemi, kenti (kent devleti olarak polis), kamusal yurttaşlık haklarına dayandıran klasik Yunan felsefesinden kaynaklanmaktaydı (Holton, 1999 [1986]: 13). Antik Yunanlılara göre kent, ortak siyasal, dinsel ve toplumsal gelenekleri paylaşan yurttaşlar topluluğudur (Owens, 2000 [1994]: 1). Ancak bilindiği gibi, bu dönemde kadınlar, köleler ve yabancılar yurttaş sayılmamaktaydı. Bu açıdan, polis adı verilen yönetim biçimleri olarak kentler ya da kent-devletleri, eşitsizlik ve (kölelerin sömürülmesine dayanan) sömürü üzerine kurulu siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılarıdır.

Ünlü kentbilimci Gordon Childe, kentsel uygarlığın temel unsurlarını şu başlıklarla belirlemiştir (Knox/McCarthy, 2005 [1994]: 23-24) :

- Yerleşim yerinin büyüklüğü ve yoğunluğu,
- Nüfusun farklılaşması-mesleki ihtisaslaşma,
- Anıtsal yapıların oluşması için kamu sermayesi,
- Yazı, kayıt ve bilimin varlığı,
- Ticaret.

Childe'in kentsel uygarlığın unsurları, basit kent tanımlarında bulamayacağımız, ancak kenti kırdan ayıran temel öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, kent tanımlarında, kenti kırdan farklı kılan özellikler olarak yalnızca nüfus unsuruna değil, ekonomik, toplumsal ve sosyo-psikolojik unsurlara da yer vermemiz gereklidir.

Childe'dan daha basit bir kent tanımını benimseyen Sjoberg, "kenti, tarım dışı alanlarda uzmanlaşmış, belli bir nüfus büyüklüğü ve yoğunluğunun oluşturduğu topluluk olarak tanımlar" (Knox/McCarthy, 2005 [1994]: 22). "Ancak Sjoberg, kentlerin ortaya çıkışını üç koşula bağlamıştır: i) Ekolojik uygunluk, ii) Gelişmiş teknoloji, iii) Sosyal örgütlenme" (Aslanoğlu, 1998: 21). Bu düşünceleri ile Sjoberg, basit kent tanımlarını aşan değerlendirmelerde bulunmuştur. Kent-kır karşıtlığını anlatmak için topluma dayanan üretim ilişkileriyle doğaya dayanan üretim ilişkileri arasındaki ayrımı kullanan (Holton, 1999 [1986]: 63-64) Karl Marx ise sınıf temelli, ideolojik ve geniş içerikli bir tanımla yeğlemektedir. Sosyolog Max Weber'e göre; bir yerleşmenin kent statüsüne sahip olabilmesi için ticari ilişkilerin egemenliğinde bazı temel özelliklerle donatılmalıdır. Bu özellikler, Weber'e göre, savunma amaçlı bir kale, pazar yeri, görece özerkliği haiz kent yasalarını uygulayan mahkeme ve kentte yaşayan kentlilerin seçtiği yöneticiler. Kent tarihi konusunda başta belirttiğimiz düşünceler ile Weber'in yaklaşımları arasında büyük paralellikler olduğunu görüyorsunuz. Kentbilimci Castells, daha farklı bir yöntem kullanarak, kenti tanımlarken toplu tüketim kavramına başvurmuştur. "Lefebvre ve Harvey'in tanımlarında ise mekan kavramı kullanılmakta ve mekan, kapitalizm içinde sermaye birikimini ilgilendirdiği ölçüde ele alınmaktadır" (Aslanoğlu, 1998:62-63). Castells'e göre, temel işlevi tüketim süreci olan kent, emeğin yeniden üretimi için gerekli olan toplu tüketimin elde edildiği mekandır (Castells, 1977: 444-446).

"Kırsal alan, toprağa dayalı maddi üretimin yapıldığı ve örgütlenmenin yoğun olduğu bölgeleri; kent ise kırsal alandaki üretimin artı değerinin toplandığı ve yeniden dağıtıldığı, ayrıca toprağa dayalı olmayan kimi özel üretimlerin yapıldığı yaşam alanlarını temsil etmekte olup sanayileşme ve kapitalizm, bu dengeyi altüst etmiş, üretimin merkezi, kırsal alandan kentlere doğru kaymıştır" (Yırtıcı, 2005: 45). Bu değerlendirme, kentin ekonomik gerekliliklerden doğduğuna yönelik iddiaları destekler bir görüştür. Bu noktada, kent ile kır arasındaki temel farklılıklar konusu gündeme taşınmıyor. Knox/McCarthy, kır ile kent arasın-

daki farklılıkları aşağıdaki başlıklarla sıralamıştır (Knox/McCarthy, 2005 [1994]):

- Ekonomik değişiklik
- Siyasal değişiklik
- Demografik değişiklik
- Kültürel değişiklik
- Teknolojik değişiklik
- Çevresel değişiklik
- Toplumsal değişiklik

Gerçekten de Knox/McCarthy tarafından yukarıda sıralanan başlıklar, kent ile kırsal arasındaki farklılıkların değişik boyutlarını vurgulaması açısından önemsenmelidir.

Kentin, bilim ve sanat gibi birçok alandaki yaratıcılığa mekan oluşturmaya ve gelişimine olanak tanınması özelliğiyle kültürel gelişimin en üst düzeyini temsil etmesi (Çevik, 2005: 3) niteliğini vurgulayanlar da olmuştur. Kentin, güç, hastalık, suç ve yozlaşmayla eş anlama geldiğinin altını çizen Çevik; arkeoloji, sosyoloji, antropoloji, coğrafya, mimarlık ve tarihe uzanan çok farklı disiplinlerin kent ve kentleşme olgularına yönelik çalışmalarda bir araya getirildiğini (Çevik, 2005: 3), fakat bununla birlikte, karmaşık sosyal örgütlenme düzeyine sahip yerleşim şeklini de temsil ettiğini (Çevik, 2005: 22) vurgulamaktadır. Marxist yaklaşımdan da kopmayan Çevik, “kent”in ölçütlerinden birisi olarak da sınıf temelli toplum yapısına sahip olmasını, toplumsal farklılaşma ve gücün belli bir elde toplanması anlamında devletin doğuşuna ilişkin kuramların kentleşme kuramlarıyla birlikte ele alınması” (Çevik, 2005: 46) gerektiğini belirtmektedir. Bu tür bir değerlendirmeyi önceki sayfalarda yapmış olduğumuzu hatırlayalım.

Yönetimsel sınır ölçütünü kullanan bir diğer tanıma göre “kent, belli bir yönetimsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerler” (Keleş, 2004: 105) olup belirli bir nüfus düzeyini aşmış olan yerleşimler de kent olarak tanımlanmalıdır (Keleş, 2004: 106). Keleş’in diğer bir tanımına göre kent, mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketim sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinimlerini karşılamak üzere ortaya çıkan ekonomik mekanizmadır. Keleş’e göre, nüfusu tarım dışı işlerde çalışan birimlere de kent adı verilir (Keleş, 2004: 107). Kentin çoğulcu yapısına vurgu yapan Louis Wirth’e göre ise “kent; toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekanda süreklilik niteliği olan yerleşmedir” (Keleş, 2004: 107). Louis Wirth, kenti niteleyen üç temel unsur olarak (Knox/Pinch, 2000: 109): “nüfus büyüklüğü”, “nüfus yoğunluğu” ve “nüfusun heterojenliği” niteliklerini belirlemiştir.

Günümüzde dünya nüfusunun büyük kısmı, kentlerde yaşamaktadır. Kentler, küresel ekonominin yönetim merkezleri; küresel çevreyi dönüştüren deneyimler ve politikaların mekanlarıdır. “Nüfusun sürekli büyümesiyle sürdürülebilirliğe gidişin kalbinde yer alan kentler, sorunların olduğu kadar, çözümlerin de parçası” (Don Mitchell, 2003: 18) haline gelmişlerdir. Yalnızca refahın değil, bilgi, teknikler ve sanat eserleri ile anıtların da toplandığı yerler olarak kentler, Lefebvre’e göre, toplumun bir arazideki izdüşümüdür (Lefebvre, 1996 [1968]: 66 ve 109). Kenti, zamanın mekanla ilişkisini de kapsayan bir ilişkiler alanı olarak tanımlayan Lefebvre, kentin yalnızca bir dil değil, aynı zamanda bir deneyim (Lefebvre, 1996 [1968]: 143) olduğunu açık biçimde vurgulamıştır. Bu düşünceler, kent üzerinde yapılan çalışmalara içerik kazandırmış ve ileride kentlilik üzerine yapılan bilimsel çalışmalara da kaynaklık etmiştir.

Kentsel yaşam ile sağlıklı ve dengeli bir yaşam olanağına kavuşmak arasında ilişki olduğuna inananlar da olmuştur. Bu yaklaşımlardan birisini dile getiren Bookchin’e göre, kentsel yaşam, insanın da parçası olduğu ekosisteme duyarlı, toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenmeyi kurgulamalı ve kentleşme, yalnızca tarihsel boyutu olan toplumsal ve kültürel bir süreç değil, aynı zamanda geniş kapsamlı ekolojik bir olgu (Bookchin, 1999 [1992]: 9) olarak düşünülmelidir. Günümüzde kent, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamdaki belirleyiciliği ile kırsal kesimdeki yaşamı ve ilişkileri de etkili biçimde, doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyebilmektedir. Kentin bu belirleyiciliği, gelecekte daha da artan oranda hissedilecektir. Bogunovich’in ifadesiyle “gelecek, kentseldir, kentsel gelecek, ekolojiktir ve kentsel ekolojinin geleceği de teknolojiktir. Kentsel teknolojinin nasıl ekolojik kılınabileceğini öğrenirsek, umut ettiğimiz geleceğe de ulaşabiliriz” (Bogunovich, 2002: 83). Bookchin ve Bogunovich’in düşüncelerinde kent, çevreyle uyumlu olmalı, tüm yurttaşlara insan onuruna yaraşır sağlıklı ve dengeli bir çevre sunmalıdır.

Yukarıdaki kent tanımlarından, kent üzerinde düşünceler ve yaklaşımlardan anlaşılacağı üzere, kentin yalnızca bir nüfus hareketi olarak görülmesi söz konusu olamaz. Kent, içinde yaşayan insanlar ile birlikte ele alındığında, kenti kırdan farklı kılan özellikler arasında ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve sosyo-psikolojik unsurlar da etkili biçimde yer bulmaktadır ve bulmak da zordur. Bu açıdan düşünüldüğünde, kent, insan davranışlarını ve yaşam biçimini değiştiren niteliklere sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle kentte yaşayanlar ile kırdaki yaşayanlar arasında davranış ve yaşam biçimi farklılıklarını vurgulayan tanımlar da geliştirilmiş ve bu kapsamda “kentlilik” kavramı üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu konuya ileride yeniden döneceğiz.

### **Hak Kavramındaki Gelişmeler**

Hak talebinin tarihini incelemek istersek; “otuz altı yüzyıl önce Babil’in kuruçusu Hammurabi’nin “güçlülerin güçsüzlere karşı haksızlık yapmasını önle-

mek üzere adaleti ortaya çıkarma" kaygısını; İsa'dan üç yüzyıl önce "birey önemlidir, egemenin kendisinden daha az önemli bir şey yoktur" diye yazan Konfüçyus taraftarı Meng-Tseu'nun hayranlık uyandıran savını; aynı çağda Platon'un Devlet'ini yüreklendiren, adalet anlayışı çevresindeki tartışmaları; firavunun önünde insanların kendilerine sahip olma haklarını talep eden Musa'nın düşüncelerini, Creon'un önünde itaatsizlik hakkını talep eden Antigone ve kölelerin önünde baskıya direnme hakkını savunan Spartaküs'ün yaşamı ve düşüncelerini" (Mourgeon, 1990 [1978]: 29) incelememiz gerekecektir. Bu kısa makalenin boyutlarını aştığı için, hak talebi konusundaki düşünceleri, konumuzla sınırlı olarak inceleyeceğiz.

Hak kavramının tarihsel gelişimini çok genel hatlarıyla özetlediği eserinde, Mumcu, "günümüzden beş bin yıl öncesinde tarihte bilinen ilk devleti kuran Sümerler'in devlet ve hukuk düzeni konusundaki (özellikle MÖ 2500-2000 yılları arasında gelişen) buluşlarının ve uygulamalarının, kendilerinden sonra Mezopotamya'da ve diğer bölgelerde yaşayan kavimleri büyük ölçüde etkilediğini" savunur. "Tarihte Mısır uygarlığı, yazılı hukuk geleneği, adaletin yüceliği kavramı, toplum bireyleri ve kadın-erkek arasında eşitliği gözetken bir anlayışa sahip olmuştur" (Mumcu, 1992: 25-27). Daha sonra gördüğümüz Antik Yunan medeniyetinde de vatandaş topluluğunun gelişmiş siyasal haklarından söz edilebilir. Antik Yunan'da yetişkin erkeklerden oluşan vatandaşlar topluluğuna (köleci toplumsal düzene rağmen) geniş siyasal haklar tanınmış ve demokratik siyasal sistemin temelleri atılmıştır. Antik Yunan döneminde Antik Yunan'daki "polis" kavramının yerine, Roma'da "civitas" geçmiş ve Civitas'ı oluşturan topluluğun başlıca iki niteliği olarak "devleti oluşturan bireylerin devlet hayatına doğrudan katılması" ve "bireylerin, devlet hayatına hukuksal bir örgüt aracılığıyla katılmaları" yoluyla devletin hukuksal yönünün oluşturulması (Mumcu, 1992: 34-35) sağlanmıştır. Bu pratikler, hak kavramının ve hukukun gelişmesi açısından önemli sayılan unsurlardır.

"Haklar, iktidarı örgütleme ve iktidara karşı koyma aracı olup aynı zamanda da iktidarı karara bağlama araçlarıdır ve bu roller sık olarak çatışmaktadır" (Don Mitchell, 2003: 22). "Haklar, düşünceler içinde ortaya çıkarlar ve zaman içinde gelenekler, ahlak kuralları ve yasalar haline gelirler. Somut haklar, bireylerin ve yurttaşların soyut haklarını tamamlamak üzere ortaya çıkarlar. Bu haklar arasında kadın, çocuk ve büyüklerin hakları, proleter, köylü hakları, eğitim ve öğrenim hakları, çalışma hakkı, kültür hakkı, dinlenme hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, doğa hakkı gibi haklar biçiminde sıralayabiliriz" (Lefebvre, 1996 [1968]: 157-158). Hak kavramı konusunda ve özellikle insan hakları konusundaki literatürde insan haklarının kuşaklara ayrıldığı dikkati çeker. İlk kuşak insan hakları, bireye, devletin karışamayacağı bir alan veren özgürlükler ve siyasal haklardır. Siyasal haklar ile birey, yönetime katılma hakkına da sahip olur. İkinci kuşak insan hakları sınıflandırılmasında ise bireyler, devletten bazı alanla-

ra karışmasını talep ederek korunmasını ve gözetilmesini bekler. Bu haklar, ekonomik ve sosyal haklar olarak isimlendirilir ve en iyi örnekleri de konut, sağlık ve çalışma haklarıdır. UNESCO tarafından tanımlanan üçüncü kuşak insan hakları kategorisinde ise gerçekleşmesi; bireyin, örgütlü toplumun ve devletin aynı zaman ve ölçüdeki katkısını gerekli kılan “Dayanışma Hakları” yer alır. Bu kategoride çevre hakkı, barış hakkı ve kalkınma hakkı gibi haklar yer alıp bu kategoride hak öznesi, bireyler yanında devletler de olabilmektedir.

“Hakların öznesi insandır. Hukuk kurallarıyla korunan bir yarar olan hak, hak sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi sunar. Bununla birlikte hak, toplumsal ilişkiler ve ahlaki yönden bireylere tanınan davranış özgürlüğü olarak da tanımlanabilir” (Rex, 1993’den aktaran Yılmaz, [www.elyad.baskent.edu.tr](http://www.elyad.baskent.edu.tr)). İnsan hakları, temel olarak hayatta kalma ve özgürlük ihtiyaçlarından doğar.

“Hak ve özgürlükler, dayanağını çeşitli “gereksinimler”den alır. Hukuk kuralları, başlangıçta bir özlem, dilek ve istek olarak ortaya çıkarken; sonra “hak istemi” biçiminde somutlaşmaya başlar” (Kaboğlu, 1994: 27). “Üç kuşakta toplanan insan hakları ve özgürlükleri üç başlık altında sınıflandırılmıştır (Kaboğlu, 1994): i) Kişisel hak ve özgürlükler ile siyasal haklar; ii) Ekonomik, toplumsal ve kültürel hak ve özgürlükler ve iii) Dayanışma hakları”. Yukarıda kısaca açıkladığımız bu ayrımı, biraz daha derinleştirelim.

- i. İlk kuşak hakların temelinde liberal öğreti olup bireysel özgürlükler, kişinin fizik varlığına ve fikir alanına ilişkin hak ve özgürlüklerini ifade ederler (Kaboğlu, 1994: 151, 153). Yaşama hakkı, bedenine sahip olma hakkı, sağlık hakkı, özel yaşamın özgürlüğü, güvenlik hakkı, seyahat özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, din özgürlüğü, dernek özgürlüğü, seçim hakkı, katılma hakkı gibi haklar, bu kapsamda sıralanabilir. Görüldüğü gibi, ilk kuşak insan haklarının da iki alt gruba ayrılması yararlı olur. İlk grupta kişisel hak ve özgürlükler bulunmakta olup bireye, devletin karışamayacağı bir özgürlük-serbestlik alanı yaratılması hedeflenmiştir. İkinci grupta ise bireyin, devlet yönetimine katılmasını garanti altına alan siyasal haklar gelmektedir.
- ii. İkinci kuşak haklar arasında ise sağlık hakkı, konut hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sendika özgürlüğü, grev hakkı, toplu sözleşme hakkı, eğitim hakkı ve öğrenim özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi hak ve özgürlükler yer alır. Bu kuşaktaki haklarda devlet, etkin ve fiili müdahalesi ile hakların gerçekleşmesi açısından bir role sahip kılınmıştır. İlk kuşak haklarda devlete karşı bireyin özgürlük alanı yaratılırken, ikinci kuşak haklarda bu hakların gerçekleşmesi için devletten bir şeyler yapması beklenmektedir. Sosyal devlet ilkesinin de ikinci kuşak insan haklarıyla yakından ilgili olduğu görülmektedir.



- iii. Çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi haklar ise “dayanışma hakları” olarak değerlendirilmiştir. Bu hak kuşağının gelişmekte olan bir haklar kuşağı olduğu kabul edilir. 1970’lerden itibaren dile getirilmeye başlanan üçüncü kuşak insan hakları ve özellikle çevre hakkı, 2000’li yıllara gelinmeden bir çok ülke anayasal sistemince tanınan haklar haline gelmiştir.

Barış hakkı, gelişme hakkı, çevre hakkı gibi temel hakları kapsayan dayanışma haklarının ortak temelinin yaşama hakkı olduğu görüşü savunulmaktadır. Kaboğlu’na göre, “dayanışma haklarının öznesi aynı zamanda geleceğin insanıdır” (Kaboğlu, 1996: 13-19). Dayanışma haklarında hakkın gerçekleşmesi açısından birey, tüzel kişiler ve devletin dayanışma halinde hareket etmesi gereği vardır. Gelecek kuşakların da hak sahibi konumuna yükseldiği dayanışma hakları felsefesinde, barış hakkı ve gelişme hakkında olduğu gibi, toplumlar, halklar ve devletler de hakkın öznesi durumuna getirtilmiştir.

İnsan hakları kuşaklarının ortaya çıkış nedenleri de farklı ihtiyaçlardan kaynaklanmıştır. “Birinci kuşak haklar; feodal baskılardan kurtulan bir burjuvazinin çıkarları ile ilgilidir; ikinci kuşak insan hakları, işçi sınıfının ve bu sınıfın egemen bir sınıf olarak ortaya çıkmasıyla marjinalleşen ve sömürülen, yaralanan ve incinen diğer grupların çıkarları ile ilgilidir; özel şahısların ve devletlerin uluslararası kapitalizmiyle yaratılan çelişkilerin üstesinden gelmek için bir çaba olan üçüncü grup ise, uluslararası düzeyde ortak olan sorunlarımız” (Galtung, 1999 [1994]: 123) olan gelişme, barış, çevre gibi çözümünün ortak çabayı gerektirdiği alanlarla ilgilidir.

Değişik hak kuşaklarının ortaya çıkışının nedenlerini inceleyen insan hakları ve hukuk felsefesi çalışmaları bulunmaktadır. “Klasik hak ve özgürlükler olarak nitelenen kişi hakları ve siyasal hakların, feodal egemen zümrelere karşı burjuvazinin verdiği mücadeleden doğduğunu savunan ve bunun nedeni olarak da burjuvazinin feodal yapının her açıdan imtiyazlı kesimi olan aristokrasiye karşı isteklerini “eşitlik” ve “özgürlük” kavramları çerçevesinde ortaya koyma mücadelesini” (Yüksel, 2007: 3-4) gösteren düşünceler olduğu gibi ; “ilk kuşak insan haklarını *Toplum Sözleşmesi* fikrine dayandıran John Locke etkisindeki liberal düşünceler de bulunabilir. 19. yüzyılda endüstri devriminin gerçekleşmesiyle kırdan kente göç olgusu ve çeşitli sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak sınıf çatışmaları, yoksulluk, işsizlik ve suç oranlarının artmaya başlamasıyla yeni gereksinim ve istemler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, sendika özgürlüğü, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi toplumsal ve ekonomik hak istemleri belirmiş; toplumsal ve bu kapsamda ekonomik haklar, anayasal ve yasal düzenlemelere” (Yüksel, 2007: 4) yansıtılmaya başlamıştır. “Sosyal devlet düşüncesi, güçsüz sınıf ve kesimlerin korunması fikri ile ekonomik ve sosyal hakların yakın ilişkisi vardır. Ekonomik ve sosyal haklar, aynı zamanda kültürel hakları da içerdiği için bu kuşaktaki in-

san haklarına ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ismi verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi küreselleşme süreciyle de bağlantılı olarak dayanışma hakları kapsamındaki hakların ulusal ve uluslararası hukukta yerlerini alması için çalışmalar sürmektedir" (Yüksel, 2007: 4 ve 16). Şimdiden, üçüncü kuşak insan haklarının bazı uluslararası belgelerde, anayasalarda ve iç hukuk düzenlemelerinde yer almaya başladığını görmekteyiz.

Görüldüğü gibi, insan hakları kavramı ve düşüncesi, kutsal bir emir gibi değişmez bir liste ve içerik biçiminde düzenlenmiş değildir. Çağın değişim ve gereksinmelerine uygun olarak yeni hak kuşakları ortaya çıktığı gibi, mülkiyet hakkı gibi bazı hakların içeriklerinde kısıtlamalar yaşanmış, bazı yeni haklar da yeni özgürlük alanları yaratılmasına kaynaklık etmiştir. Bu nedenle, insan hakları düşüncesinin dinamik bir alan olduğu, yeni tartışmalara, düşüncelere ve yeni hak taleplerini tartışmaya açık olduğunu unutmamak gerekir.

"Hak merkezli bir yaklaşımın, ihtiyaç odaklı bir yaklaşımı teşvik edebileceği bir yol var mıdır? Örneğin haklar, yeni gereksinimleri tanımlamak için bir temel olarak kullanılabilir mi?" (Galtung, 1999 [1994]: 121). Bu durumda, kentte yaşama hakkının da bazı temel gereksinimler sonucunda köyden kente göç ile başladığını ve kentte tutunabilmeye çalışmakla ortaya çıktığını iddia edebiliriz. Bu kapsamda, hakların gereksinimlerden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

### **Kentlilik ve Kentsel Sürdürülebilirlik**

Endüstri devrimi ve hızlı sanayileşme sonrasında yoğun olarak yaşanan köyden kente göç olgusu, kentlilik ve kentleşme gibi yeni konuları gündeme getirmiştir. Kentte yaşayanların, kendilerini içinde yaşadıkları kente ait hissetmeleri, kentsel yaşamı ve kentsel mekanı benimsemeleri ve kentin sorunlarına karşı duyarlı olmaları, ancak kentlilik bilincine ulaşmalarıyla ya da kentleşmeleyle mümkündür. Kentte yaşayan birey, kent ile belli belirsiz bir etkileşim içine girmektedir. Bireylerin, kentle olumlu bir etkileşimde bulunması, kentteki yaşamla ve diğer bireylerle uyum içinde yaşama kültürü oluşturmaları, kente özgü davranış kalıplarını benimsemesi ya da kentleşebilmesiyle mümkündür.

Kartal, kentleşmenin iki yönü olduğunu vurguladığı çalışmasında; ekonomik yönden kentleşme ve sosyal yönden kentleşmeyi açıklar. "Ekonomik yönden kentleşme, kişinin geçimini tamamen kentte ya da kente özgü işlerden sağlıyor olması iken, sosyal yönden kentleşme ise kır kökenli insanların türlü konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesi" (Kartal, 1983: 21) anlamına gelmektedir.

Kentleşme sürecinin tamamlanması için yalnızca kentte oturmak yeterli değildir. Kentleşebilmek için kente özgü tarım dışı işlerle yaşamını sürdürmek, kente özgü davranış kalıplarını benimsemek, diğer bireylerin hak ve özgürlükle-

rine saygılı olmak, kentin sunduğu hizmetlerden ve olanaklardan yararlanabilmek, yaşadığı çevreye karşı duyarlı ve saygılı olmak gereklidir. Kentlilik, yöneticileri ve yurttaşlarıyla kentteki yaşam biçimine özgü tutum ve davranışlar kazanabilmek, bir anlamda da kentteki ekonomik ve toplumsal yaşama uyum sağlayabilmektir.

Kentsel yaşamın sürdürülebilirliğinin önemli bir göstergesi, yalnızca kaynaklara erişim değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel bütünleşme sorunlarının giderilmesidir. Kentsel yaşamdaki sürdürülebilirlik, eşitlik, toplum ve kentlilik kavramlarını da içerir. Yiftachel ve Hedgcock'a göre kentsel sürdürülebilirlik; kentin, insani etkileşim, iletişim ve kültürel gelişim için uzun süreli, canlı bir ortam olarak sürekli işlev görebilmesidir. Bu açıdan bakıldığında, kentsel toplumsal sürdürülebilirlik, yaşanabilecek kentsel toplumsal bir birimin, uzun dönemli var oluşu/hayatta kalışı üzerinedir (Yiftachel/ Hedgcock (1993): 140) ('Urban Social Sustainability: the planning of an Australian city', Cities, May, 139-157)'den aktaran Knox/Pinch, 2000: 388). Yiftachel ve Hedgcock'un kentsel toplumsal sürdürülebilirlik kavramında vurguladığı unsurları kent hakkı düşüncesine uyarlayacak olursak, kentsel toplumsal sürdürülebilirliğin başarılmasının, özgür ve eşitlikçi bir toplumda kent hakkının yaşama geçirilmesiyle mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Shirley ve Smith'e göre sürdürülebilir kent, yurttaşların bugünkü ve gelecekteki kuşakların doğal ve fiziksel yaşam koşullarını tehlikeye atmaksızın, kendi gereksinimlerini karşılayabildikleri kenttir (Shirley/Smith, 2002: 118). Sürdürülebilirlik, bugünün yanı sıra gelecekteki nesillerin de gereksinimlerinin sağlanmasına olanak tanımalıdır. Gelecekte de varlığını koruyabilmesi için kentin sağlıklı ve dengeli bir gelişim içinde süreklilik kazanması şarttır. Bu açıdan, kent hakkı, kentin varlığını sürdürmesi durumunda varlığını sürdürebilir ve gerçekleştirebileceği bulabilir. Bu nedenle, kentsel yaşamın sürdürülebilirliği, kent hakkının önemli bileşenlerinden birisidir.

Kentsel sürdürülebilirlik, aynı zamanda yeterli istihdam olanaklarının sunumu, nüfus artış hızının denetim altına alınması ve çevreyle uyumlu enerji kullanımını da gerektirir (Nijkamp/Pepping, 1998: 1481-1483). Kentte yaşayan her kesimin yeterli istihdam olanaklarına, ödenebilir konut ve kentsel altyapı hizmetlerine, eğitim ve sağlık hizmetlerine, sağlıklı ve dengeli çevreye kavuşturulmasının, kentin sürdürülebilirliğinin ön koşulu olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca kentsel yaşamın sürdürülebilirliği, sanayi, enerji, ulaşım, tarım ve bölgesel gelişme politikalarının, çevre eksenli olarak belirlenmesine sıkı sıkıya bağlıdır.

Yaşama olanaklarını geleceğe de taşıyabilen sürdürülebilir bir kent ya da kent hakkının tüm yurttaşlar için yaşama geçirilebildiği kent; sağlıklı, nitelikli ve dengeli bir çevreyi koruyabilen, toplumsal eşitliği gözetken, tüm toplumsal

kesimler için uygun ve nitelikli yaşam koşullarını sunan, ussal ve bütüncül planlama anlayışına dayanan, yurttaş katılımına olanak tanıyan bir kent olmalıdır.

Kentsel sürdürülebilirlik, nitelikli bir kentsel yaşamın var olması ve varlığının korunması anlamına gelmektedir. Aksi durumda, temel kentsel gereksinimleri herkese yeterli ölçüde sunamayan, temel hak ve gereksinimleri yerine getiremeyen bir kent, bugünkü ve gelecek kuşaklar için sürdürülebilir olamaz. Bu doğrultuda kentsel yaşamın sürdürülebilirliği, kentlilik bilincine ulaşmış ve kentleşmiş bireylerin yaşadığı kentsel ortamlarda olasıdır. Kentsel sorunlara karşı duyarlı olan ve bu sorunların giderilmesi için gerekli dayanışma ve işbirliğine girebilen duyarlı bireylerin katılımcı davranış ve tutumları benimsemesiyle kente aidiyet bilinci de gelişecektir. Bu bağlamda, kent hakkı ya da kentte yaşama hakkı, kentleşmiş bireylerin kentlilik bilincine sahip olduğu ve bunu yaşam biçimlerine yansıtmış olduğu bir anlamı içinde taşır. Kentin sürdürülebilirliği, insan onuruna yaraşır kentsel yaşam kalitesinin korunmasıyla da doğru ilintilidir. Bu açıdan kentin sürdürülebilirliği, bugünkü kuşakların yanı sıra, gelecekteki kuşakları da kapsayacak biçimde tüm yurttaşların kent hakkına sahip kılınmasıyla sağlanabilir. Kentsel yaşamın geleceği de kapsayan sürdürülebilirliği, sanayi, enerji, ulaşım, tarım ve bölgesel gelişme politikalarının, çevre eksenli olarak belirlenmesine dayalı olarak gerçekleşme şansı bulur. Kent hakkının elde edilmesinde ve korunmasında, her yurttaşın birey olarak sorumluluğu bulunduğu açıktır. Kentlilik bilinci ve sorumluluğu, kent hakkının temelini oluşturmaktadır.

## **Kent Hakkı**

Kamusal alanın ve toplumsal adaletin gelişimine kaynaklık eden bir çok önemli unsur vardır. Lefebvre, kent hakkı üzerinde durmuş bir kentbilimcidir. Lefebvre'e göre kırsal alanların tersine kentler, ilk olarak kamusal ve toplumsal etkileşim yeri, farklı kesimden insanların yeridir. Kentlilik, açıklığı, heterojenliği ve kentsel mekanı gereksinir. Farklı kişiler ve farklı grupların kentte ikamet etme hakkı, ikinci unsurdur. Kent, farklı olanın yaşadığı yerdir. Üçüncü ve son olarak kentte, farklı kesimler, farklı projeleriyle kentin biçimi üzerine kamusal alanlarına erişim açısından ve vatandaşlık hakları için mücadele ederler. Bu mücadelenin sonunda tüm yurttaşların katıldığı bir eser olarak kent ortaya çıkar (Don Mitchell, 2003: 17-18). "Sanayi ülkelerinde sermaye birikiminin merkezi, kıyı çevreleyen merkez olarak kent, aynı zamanda karar alma ve kurumsallaşma merkezidir" (Lefebvre, 1996 [1968]: 119). Endüstrileşme ve kentleşmeyi bir arada ele almak gereğini savunan Lefebvre'e göre, kapitalist kentin ikili karakteri; tüketim yeri olması ve mekanın tüketimini gerçekleştirmesidir (Lefebvre, 1996 [1968]: 170). Bu düşünceler temelinde felsefi bir anlam ile dile getirilmeye başlayan kent hakkı, ilk başlarda ahlaksal bir öneri biçiminde savunulurken, şimdilerde insan haklarının kentsel mekanda gerçekleşebilmesinin ayrılmaz bir

parçası olarak teorik temele oturtulmuş biçimde savunulma olanağı bulmaktadır.

Lefebvre'e göre "kent hakkı, kendisini hakların en üstünü olarak gösterir: özgürlük hakkı, sosyalleşmede bireyselleşmek için yerleşmek ve yerleşmemek için özgürlük hakkı, tüm yurttaşların katıldığı bir eser oluşturma hakkı" gibi (Lefebvre, 1996 [1968]: 147). 1960'ların büyüyen kargaşası içinde yükselen çılgınlıklar ve yeni istemler, Lefebvre'in kent hakkı düşüncesini ortaya atmasına neden olmuştur (Don Mitchell, 2003: 18). "Kent hakkı, kentsel bir yaşam hakkı, canlı bir özeksellik hakkı, yüz yüze gelme ve değişim takas yerleri hakkı, yaşamın ritmini yakalama ve zaman kullanım hakkı, yerlerin tam kullanımına olanak sağlama hakkı" (Lefebvre 1996 [1968], 179) gibi hakların yaşama geçmesinin de aracı olarak düşünülmüştür. "Kent hakkı, en başta kent alanlarının kullanım hakkını, yerleşme hakkını, yerleşme hakkı ise konut hakkını ifade eder" (Lefebvre, 1996 [1968]: 179) (Don Mitchell, 2003: 19). "Kent hakkının bütünüyle gerçekleşmesi açısından yeterli gelmemekle birlikte konut hakkı, kent hakkı için önemli bir aşamadır. Konut hakkı, kente yerleşme hakkı, yalnızca evlerden ve apartmanlardan fazlasını talep eder: kentin gereksinimlere, arzulara ve özellikle baskı altındaki sakinlerinin zevklerine duyarlı biçimde kentin yeniden gelişimini talep eder" (Don Mitchell, 2003: 21).

"Kent hakkının bir parçası olarak görülen barınma hakkı temelinde ortaya çıkan konut ve gecekondular hareketleri, konut sorunu, ucuz kira, erişilebilir kamu hizmetleri, kolay iletişim olanaklarını da kapsamalıdır" (Robert, 1999: 58). Böylelikle ödenebilir kira, insan onuruna yaraşır konut ve ödenebilir altyapı hizmetleri, erişilebilir kamu hizmetleri, kolay iletişim olanakları da kent hakkı kapsamında değerlendirilebilir.

Lefebvre, kent hakkının bileşenleri arasında özgürlük hakkı, bireysellik hakkı, yerleşme hakkı gibi hakları sıralamıştır (Lefebvre, 1996 [1968]: 173-174). "Farklı olma hakkı ve bilgi edinme hakkını da kapsayan kent hakkı, yurttaş haklarını değiştirebilmeli, somutlaştırabilmeli ve daha uygulanabilir kılmalı ve kenti, ikamet edeni ve yurttaşı bir araya getirmelidir" (Lefebvre, 1996 [1968]: 34). Lefebvre'e göre kent hakkı, "kentsel yaşam hakkına" dönüştürülerek formüle edilebilir (Lefebvre, 1996 [1968]: 158) ve gerçekleşme şansını yakalayabilir. Kentsel yaşam hakkı ise kentte yaşama, kentin sunduğu tüm olanaklar ve hizmetlerden gerektiğince yararlanma hakkını gündeme getirecektir.

Kentli haklarının gelişiminde, 1992 tarihli Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu'nun önemli bir etkisi olmuştur. Kentli haklarını, kentte yaşayan herkesin eşit biçimde erişmesi gereğiyle kent hakkına uyarlarsak, kentte yaşayanların temel gereksinimlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bireylerin barınma ihtiyacının giderildiği kentsel mekan
- Güvenlikli bir kent hakkı,

- Sağlıklı ve dengeli, temiz çevre koşulları,
- Yeterli ve sürekli istihdam olanakları kapsamında çalışma hakkı,
- Sağlıklı ve ödenebilir koşullarda konut hakkı,
- Seyahat özgürlüğü,
- Eğlence, spor ve dinlence olanaklarından yararlanma hakları,
- Kültürler hakları,
- Planlı bir mekanda yaşama hakkı
- Kent yönetimine katılma hakkı,
- Ekonomik refahtan yararlanma ve gelişme hakkı,
- Çevreyle uyumlu bir ekonomik gelişmenin sağlanması,
- Kentsel mal ve hizmetlere yeterli ve zamanında erişim,
- Her açıdan bireysel gelişimin engellenmemesi ve desteklenmesi,
- Yeterli yerel yönetim hizmetlerinden eşit biçimde yararlanmak,
- Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda eşitlik,

Kentte yaşayan herkesin eşit olarak yararlanması gereken diğer temel gereksinimler:

- Seyahat özgürlüğü
- Yerleşme özgürlüğü
- Rahat ve güvenli bir ulaşım
- Yüksek görsel nitelik-kent estetiğinin oluşturulması
- Açık alanlara erişebilirlik
- Ucuz ve nitelikli sağlık hizmetlerine erişim,
- Ucuz ve nitelikli eğitim olanakları
- Kültürel ve sportif etkinliklere erişim
- Kentsel altyapı hizmetlerine erişim
- Toplu taşıma hizmetlerine erişim
- Yüksek nitelikli peyzaj kalitesi
- Temiz hava
- Temiz, ödenebilir ve erişilebilir su sunumu
- Özel hayatın gizliliği
- Düşük seviyede rahatsız edici olmayan gürültü
- Toplumsal bütünleşme: kente aidiyet duygusunun geliştirilmesi
- Tarih bilincine ve geçmişine sahip çıkma bilinci
- Kentlerin insan ölçeğinde yapılandırılması
- Kent yönetimine katılım
- Ekolojik bir kentsel çevre

Kent hakkını uygulamaya koyabilmek, toplumdaki farklı grupların kente ilişkin haklarını yerine getirebilmeyi gerektirir. Bu kapsamda kent hakkının kapsamını, aşağıdaki başlıklarla çeşitlendirmek mümkündür:

- Çocuklar için kent hakkı,
- Gençler için kent hakkı,
- Kadınlar için kent hakkı,
- Yaşlılar için kent hakkı,
- Engelliler için kent hakkı
- Yoksullar için kent hakkı

Görüldüğü gibi, kent hakkı, yalnızca kentsel mekanda yaşamayı kapsayan dar ve içeriksiz bir hak talebi değildir. Kentsel yaşamın kalitesini, içeriğini ve düzeyini ilgilendiren geniş bir uygulama alanını içeren kent hakkı, hızla kentlileşen dünyamızda giderek önemini arttıracaktır.

### **Sonuç ve Değerlendirme**

Kent hakkı, kentte yaşasın ya da yaşamasın, bütün bireylerin kentsel hizmetlerden kaliteli ve uygun biçimde yararlanabilmesini içeren yeni hak taleplerinden birisidir. İnsan hakları felsefesinin ruhuna uygun olarak her geçen gün yeni hak kategorileri ve taleplerinin tartışılmaya başlandığı ve dün felsefi tartışmalara konu olan hakların bugün anayasal ve hukuksal güvencelere kavuştuğu günümüzde, kent hakkı gibi içerikli ve gerekli bir hak kavramı ya da kategorisinin üzerinde dikkatli durulmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışmanın amacı da kent hakkı üzerindeki çalışmaların bir literatür taraması yoluyla tartışılması ve gözler önüne serilmesini sağlamaktır.

Yaşamak istediği kenti seçme (yerleşme ve seyahat özgürlüğü), kültürel geçmişini koruma hakkı, kentin sunduğu olanaklardan yeterince yararlanma hakkı, çalışma hakkı, dinlenme hakkı, eğlenme hakkı, iletişim hakkı, serbestçe seyahat hakkı ve yukarıda sıraladıklarımız, kentte yaşamak isteyenlerin ve kentte yaşayanların temel ve ortak gereksinimlerinden bazılarıdır. Kısaca kent hakkı, kentsel olanaklara eşit biçimde ve herkesin yeterli ölçüde sahip olmak hakkı olarak da özetlenebilir.

Sonuç olarak, kent hakkı, yeni gelişmeye başlayan hak kategorilerinden birisidir. İçeriği ve niteliği her geçen gün gelişen ve netleşen kent hakkı, üçüncü kuşak haklar kategorisinde bulunan dayanışma haklarının arasında yer alan çevre hakkının uzantısı olarak görüleceği gibi, birinci kuşak haklar arasında yer alan yaşama hakkının da bir uzantısı olarak ele alınabilir. Çevre hakkı da yaşama hakkının bir uzantısı değil midir ?

## Kaynakça

- Aslanoglu, Rana A., (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Yayınları, 1. baskı, Bursa.
- Bogunovich, D., (2002), "Eco-tech Cities: Smart Metabolism for A Green Urbanism", *Sustainable City II, Urban Regeneration and Sustainability*, MFK Group, Stevenage, UK.
- Bookchin, Murray, 1999 [1992], *Kentsiz Kentleşme*, Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, İstanbul.
- Castells, Manuel, (1977), *The Urban Question*, Edward Arnold Press.
- Çevik, Özlem (2005), *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Kuramsal Bir Değerlendirme Örneği*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Don Mitchell (2003), *The Right to The City: social justice and the fight for public space*, The Guilford Press, USA.
- Galtung, Johan, 1999 [1994], *Bir Başka Açından İnsan Hakları*, Metis Yayınları, 1. baskı, İstanbul.
- Harvey, David, 2003 [1988], *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Morali), Metis Yayınları, 1. baskı, İstanbul.
- Holton, R. J., 1999 [1986], *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi Yayınları, 1. baskı, Ankara.
- Kaboğlu, İbrahim, Ö. (1994), *Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Kaboğlu, İbrahim, Ö. (1996), *Çevre Hakkı*, İmge Kitabevi Yayınları, 3. baskı, Ankara.
- Kartal S., Kemal (1983), *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye 'de Kentlileşme*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Keleş, Ruşen (2004), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, 8. baskı, Ankara.
- Knox, Paul - Pinch, Steven (2000), *Urban Social Geography*, Pearson Education Limited, England.
- Knox, Paul L. - McCarthy, Linda, 2005 [1994], *Urbanization*, 2. ed., Pearson Education, Inc.USA.
- Lefebvre, H., 1996 [1968], "The Right to the City" içinde (Ed. ve Çev. Eleonore Kofman - Elizabeth Lebas), *Writing on Cities* Oxford: Blackwell Publishers, Oxford, USA, (orijinal olarak Le Droit à la Ville, Paris, Anthropos olarak basılmıştır).
- Mourgeon, Jacques, 1990 [1978], *İnsan Hakları*, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, 6. baskı, İstanbul.
- Mumcu, Ahmet (1992), *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınevi, 1. baskı, Ankara.
- Mumford, Lewis, 2007 [1961], *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (Çev. Gürol Koca - Tamer Tosun), Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, İstanbul.



- Nijkamp, Peter - Pepping, Gerard (1998), "A Meta-analytical Evaluation of Sustainable City Initiatives", *Urban Studies*, Vol. 35, No 9, s. 1481-1509.
- Owens, E. J. 2000 [1994], *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çev. Cânâ Bilsel), Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul.
- Rex, M. (1993), *A System of Rights*, Clarendon Press, Oxford.
- Robert, Jean (1999), *Kent ve Halk*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Shirley-Smith C. (2002), "Integrated Water Management As a Tool for Sustainable Urban Regeneration", *The Sustainable City II*, Urban Regeneration and Sustainability, MFK Group, Stevenage, UK.
- Yılmaz, Gülsen, *Değişen Dünya İçin Yeni Bir Anlayış: Hakların Yeniden Tanımlanması ve Yeni Planlama Yaklaşımı*, <http://www.elyad.Baskent.Edu.tr/pivolka11.pdf>. (16.08.2006).
- Yırtıcı, Hakkı (2005), *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. baskı, İstanbul.
- Yiftachel - Hedgcock (1993), "Urban Social Sustainability: the Planning of an Australian City", *Cities*, May, s. 139-157.
- Yüksel, Mehmet (2007), "İnsan Haklarının Sosyo-Tarihsel Temelleri", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 25, s. 2-19.